

SÜLI-ZAKAR ISTVÁN*

A CIGÁNYSÁG INTEGRÁCIÓJÁNAK SZOCIÁLGEOGFÁIAI KÖVETELMÉNYEI

SOCIO-GEOGRAPHICAL REQUIREMENTS OF THE ROMA INTEGRATION

ABSTRACT

The largest ethnic minority of the European Union is constituted by the approximately 10-12 million Roma population. Geographically they are primarily located in the South Eastern European EU Member States, and the solution of the Roma question constitutes a number one problem in the home affairs of these countries. Most of the countries are already members – or candidate members – of the European Union but their joining to the Western market economies is not lacking problems. As a consequence of the current financial and economic crisis, the EU has become even more “two-speed”. In this crisis situation the situation of the Roma population living here has become particularly hopeless. The rapid increase in the number of the Roma population in South Eastern Europe living among the conditions of the demographic boom, as well as their geographical expansion intensify the sensitivity of the mainstream society regarding the questions of the transforming coexistence. The shift in the ratio within the population sharpened and magnified the differences between the dissimilar lifestyle and the philosophy of life respecting the two major social groups which led to sharpening tensions. Of course, the deeply desperate Roma population makes more and more attempts in order to be able to migrate from the South Eastern European countries to the richer regions of Western Europe and North America in the hope of an easier life. They, however, face more and more obstacles. The social and economic integration of the Roma population in Hungary is mainly hindered by the low level of education, the high level of unemployment, criminality and the existing prejudices experienced in the mainstream society.

1. Előszó

Az Európai Unió legnagyobb etnikai kisebbsége a 10–12 millió főre becsült európai cigányság. A demográfiai robbanás körülményei között élő európai cigányság gyors számbeli gyarapodása és földrajzi térnyerése DK-Európa csaknem minden országában fokozza a többségi társadalom érzékenységet az átalakuló együttélés kérdéseit illetően. A népességen belüli arányeltolódás kiélezte és felnagyította a két nagy társadalmi csoport eltérő életmódja és életfelfogása közötti különbségeket, ami élesedő feszültségekhez vezetett. Így egyre gyakoribbak hazánkban is – a pártpolitika által is gerjesztett – etnikai konfliktusok a többségi magyar és kisebbségi roma társadalom között. A krízis további eskalációja veszélyezteti Magyarország társadalmi-gazdasági stabilitását, aminek kivédése a cigányság elodázhatatlan integrációját követeli meg. Ennek érdekében a rendszerváltás óta érdemben vajmi kevés történt, tehát itt az idő, hogy mindkét részről megtalálják egymást azok az emberek és csoportok, akik szerint a romaintegráció elindítása már nem odázható el további súlyos negatív következmények nélkül. Tanulmányunkban sorra vesszük a cigányság integrációjának főbb akadályait, feltételeit és lehetőségeit.

* Prof. Dr. Süli-Zakar István, az MTA doktora, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék.

2. Földrajzi fekvés, etnikai megoszlás

A kb. 10–12 milliós európai cigányság döntő része Kelet-Közép-Európában és a Balkánon él. s e periférikus nagyrégió országai a rendszerváltás óta a helyüket keresik. A legtöbb ország ma már az Európai Unió tagja, vagy tagjelöltje, de a nyugati piacgazdaságokhoz való csatlakozásuk nem problémamentes. A jelenlegi pénzügyi-, és gazdasági világválság következtében az EU még inkább „kétbesszéssé” vált. Ebben a válságos helyzetben különösen kilátástalanná vált az itt élő cigány lakosság helyzete. Gyakran megfogalmazódik az a vélemény – különösen Magyarországon – a hogy a rendszerváltás legnagyobb vesztesei a cigányok voltak.

Az elmúlt évtizedekben az európai cigányság jelentős demográfiai robbanáson ment át. Amikor az európai cigányok képviselői 1971. április 8–12. között Londonban találkoztak és megalakították a Nemzetközi Románi Községet (IRU) a résztvevők 3–3,5 millióra becsülték a kontinensen élő cigányok létszámát. Ma a mértéktartó becslések alapján is minimum 10 millió főre tehető az Európában élő cigányok száma.

Ugyanakkor az Európai Parlament állásfoglalására előkészített vitaanyag – amit az EU soros elnökeként a magyar kormány terjesztett be 2011-ben az Európai Roma Stratégia elfogadása érdekében – már „az Európában élő 10–12 milliós, többségében uniós állampolgárságú roma népesség”-ről ír. A legnagyobb cigány etnikummal a 2004/2007-ben csatlakozott új EU-s tagállamok rendelkeznek: Románia (1,8–2,5 millió fő), Bulgária (7–800 ezer fő), Magyarország (550–640 ezer fő) és Szlovákia (500–520 ezer fő).¹

A cigányság társadalmi-gazdasági integrációja érdekében végzett szociálgeográfiai vizsgálatainkat Északkelet-Magyarországon végezzük. Ebben az országrészben élnek legnagyobb számban cigányok: a 2011-es becslésünk szerint az Észak-Magyarországi Régióban 170 000 fő, és az Észak-alföldi régióban 140 000 fő (tehát a kb. 640 000 fős magyarországi cigányságnak csaknem a fele). Kutatásainkat igyekszünk a legsúlyosabb etnikai feszültségi gócekben (Tiszavasvári, Kesznyéten, Gyöngyöspata, Miskolc stb.) végezni, mert az integráció akadályai itt fedetlenül a felszínen tanulmányozhatók.²

A földrajzi keretet a könnyebb megközelítés, a közelség jelentős mértékben kijelölte, s részben a cigányság észak-kelet-magyarországi nagy koncentrációja magyarázza is. Ugyanakkor tisztában vagyunk azzal, hogy a kutatási eredményeink országos érvényességét kérdőjelezi meg az, hogy a vizsgált területen csaknem teljes egészében magyar cigányok (romungrók) élnek. Ők a hazai cigányság 70%-át teszik ki, valamennyien magyar anyanyelvűek és a népszámlálások alkalmával többségük magyarnak vallja magát.

Erdős Kamill nagy tekintélyű cigánykutató 1959/1960-as klasszifikációja szerint a második legnépesebb cigány etnikai csoport Magyarországon az oláh cigányság.³ Oláh cigányok (roma) jelentősebb számban csak Nógrád és Hajdú-Bihar megyében élnek a vizsgált területen, bár éppen Tiszavasváriban egy kb. 1500 fős közösségüket mi is tanulmányozzuk. A legöntudatosabb és leggazdagabb oláh-cigány nemzetségek az Észak-Dunántúlon, Budapesten és a Dél-Alföldön élnek. A hazai roma-politikában (de a nemzetközi migrációban is) ők a legaktívabbak, s éppen ezért kutatásunk nagy hiányosságának tartjuk, hogy kimaradnak vizsgálatainkból. Az oláh cigány (roma) népesség a magyarországi cigánylakosság kb. 21%-át képviseli.⁴

Elsősorban a nagy távolsággal magyarázható, hogy az archaikus román anyanyelvűkhöz nagyon ragaszkodó beás cigányok ugyancsak kimaradnak vizsgálatainkból. Ők döntően a Dél-Dunántúlon élnek, s a hazai cigányság kb. 8%-át teszik ki. A hiányzó 1%-ot a nyugati országhatár közelében élő néhány ezer fős szintók (szinti) és vend cigányok jelentik.⁵

Tapasztalataink szerint elsősorban az oláh cigányok csoportadata rendkívül erős. Erre az etnikai csoportra különösen jellemző a vérségi alapon működő nemzetségek (vitsza)

erős befolyása.⁶ Mindegyik magyarországi cigány etnikai csoportra jellemző az endogám házassági kör, s – a pártpolitikai szerveződések kivételével – ugyancsak megfigyelhető, hogy a csoportok közötti társadalmi kapcsolatok is minimálisak. Ugyanakkor kutatásaink során megfigyeltük, hogy gyorsan növekszik a romungrók és a magyarok közötti párkapcsolatok száma.⁷

Tapasztalataink szerint a cigányság etnikai csoportjai lényeges különbséget mutatnak az integráció szempontjából, s ezt a tényt a magyar kormány, a különböző társadalmi szervezeteknek, sőt az EU-nak is figyelembe kellene venni az eredményesebb, hatékonyabb segítségnyújtás érdekében. A lakossági kérdőívezés eredményei azt mutatják, hogy a magyar cigányok 1990-ben megszakadt integrációs folyamata – a munkahelyek, illetve az elhelyezkedési lehetőségek lényeges javulásával – gyorsan és sikeresen folytatódhatna.⁸

3. Demográfiai háttér

A XX. században a magyarországi cigányság is igen jelentős demográfiai robbanást élt át. Az 1920-as népszéleírás szerint a Trianon utáni csonka Magyarországon 70 000 cigány lakost írtak össze. Napjainkban a hazai cigány népesség a (számomra legelfogadhatóbb) becslés szerint kb. 640 000 főre tehető. Ez az elmúlt kilencven évben több mint kilencszerezes számbeli növekedést jelent. (Amennyiben az egész népesség is ilyen mértékben növekedett volna, akkor ma Magyarország lakóinak száma a 10 millió fővel szemben már meghaladná a 70 millió főt!).

Az 1920-ban a 70 000 fős cigányság – néhány ezer urbanizált és már integrált család kivételével – a faluszéli cigánysoron, vagy elkülönült cigánytelepen élt. Ekkor arányuk az ország lakosságából 1% alatt volt, ma viszont már csaknem eléri a 7%-ot. Tehát a demográfiai robbanás miatt is a magyarországi cigányság napjainkra „kinőtte” a cigánysort-cigánytelepet, s egyre inkább az előregedő, kiháló többségek által elhagyott-eladott falu- és városrészekbe húzódott be. Ez a kialakuló együttélés természetesen elősegíti a cigányság integrációját, ugyanakkor új kihívásokat és újfajta társadalmi problémákat is generál.⁹

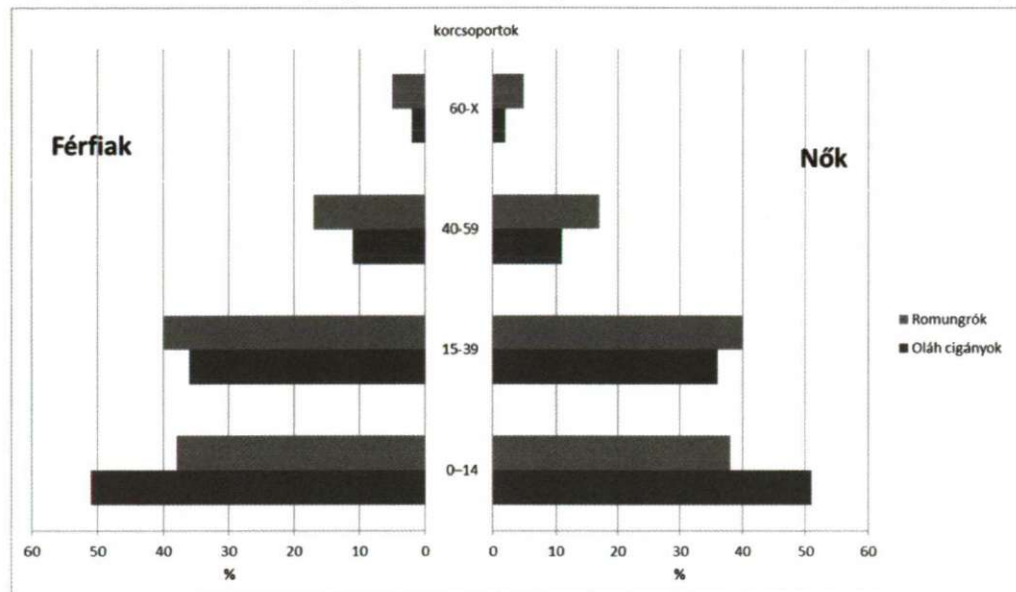
Társadalmi szempontból az elhúzódó demográfiai robbanás a roma integráció központi kérdése. Magyarországon a cigányok demográfiai robbanása jóval később kezdődött, mint a többségi (magyar és nemzetiségi) lakosságé. Ez utóbbiaké a XIX. század '70–'80-as éveiben kezdődött, cigányságé csak a XX. század harmadik évtizedében, amikor az egészségügyi törvényeket, előírásokat kötelező érvénnyel mindenre kiterjesztették.¹⁰

Az ezután elkezdődő demográfiai „átmenet” esetükben még ma is tart, pedig a magyar lakosságnál az '50-es évek végére ez már megszűnt, s 1981-től országunkban úgynevezett természetes fogyás tapasztalható (Ez átlagérték, amely már magába foglalja a cigányság jelentős természetes szaporodását is.)

A cigányság etnikai csoportjai között demográfiai téren is megfigyelhetőek a különbségek. Tiszavasváriban jelentős romungró és oláh cigány közösség is él, s a közöttük készített szociológiai felvétel szerint a magyar cigányok már a demográfiai robbanás leszálló ágában vannak, míg az oláh cigányok esetében a demográfiai robbanás még javában tart (1. ábra).¹¹

A magyar cigányok (romungrók) korfája már az „előregedő” jelleget sejteti, míg a teljeskörű felvétel tanulsága szerint az oláh-cigányok korfája igen fiatalos korstruktúrát (szabályos korpiramist) mutat.

1. ábra. A Tiszavasvári cigányok etnikai csoportjainak életkor szerinti megoszlása (2005)

Forrás: Fónai M.–Vital A. (2005) adatainak felhasználásával

A gyorsan előregedő többségi társadalommal szemben a hazai cigányság korstruktúrája igen fiatalos. Az óvodás és iskoláskorú gyerekek között a cigánygyerekek aránya már eléri a 20%-ot,¹² s egyes periférikus és aprófalvas térségekben pedig meghaladja az 50%-ot.

4. Oktatás, iskolai végzettség

Az európai jellegű közoktatásba a cigányság többsége csak a XX. században kapcsolódott be, s akkor is jelentős mértékben az államhatalom kényszerintézkedéseinek hatására. Korábban a cigánygyerekek oktatása a családon belül, a hagyományos cigányélet követelményeinek megfelelően történt. Ez a hagyományok és a munkatapasztalatok szóbeli és gyakorlati átadását jelentette. Bizonyos etnikai csoportok az iskolai oktatástól azért is idegenkedtek, mert azok rombolták, illetve ellent mondtak a cigány identitásnak és értékeknek (csásó rom, chacho rom), s a szülők attól tartottak, hogy gyermekeik az iskolai oktatás eredményeként „gádzsók” (gázho) lesznek, s elhagyják a cigány közösségeket.¹³

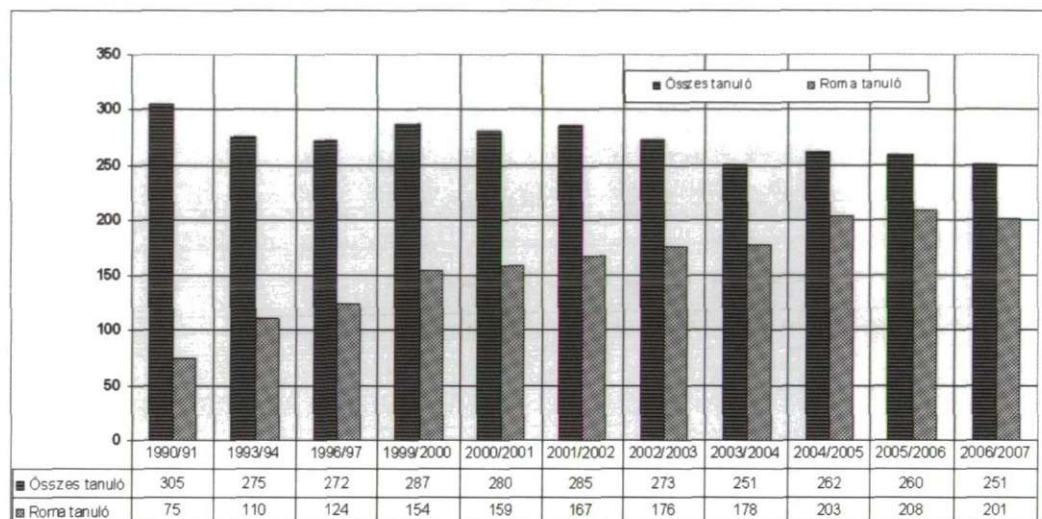
A speciális cigánytevékenységek és kézműipari termékek értékesítési válsága, majd az ipari forradalom után gyártott olcsó gyáripari termékek versenye feleslegesség tette a korábbi cigányszakmákat, s ez a cigány munkavállalók részéről is az európai műveltség és munkatevékenység elsajátítását követelte meg. Napjainkra a cigánygyerekek beiskolázása már csaknem teljes körű. Ebben szerepe van az iskolában nyújtott szociális juttatásoknak, az étkeztetésnek, de az állami kényszernek is. (Bizonyos számú hiányzás után a gyermek szüleitől megvonják a családi pótlékot, illetve a szociális munkás vásárolja meg a családnak a szükséges árucikkeket, tehát pénzt a szülők nem kapnak.)

Gyakori és kedvezőtlen jelenség, hogy a cigánygyerekek által látogatott iskolákból a megkérdozett magyar szülők kiveszik a gyermekeiket és így ezek az iskolák szegregálódnak (2. ábra). A magyar szülők főleg a betegségek, a tetű és a rühesség terjedésétől félnek, másrészt azt hangsúlyozzák, hogy a nagymérvű fegyelmezetlenség miatt az oktatás színvonala és hatékonysága az ilyen iskolákban gyorsan romlik.

Az oktatás meghatározó jelentőségű a cigányság sikeres integrációja szempontjából a globalizált, posztindusztériális társadalomban. A legrosszabb helyzetben élő kisgyerekek például az óvodában tanulják meg az alapvető higiénés ismereteket, az evőeszközök használatát, s az együttélés európai normáinak alapjait.

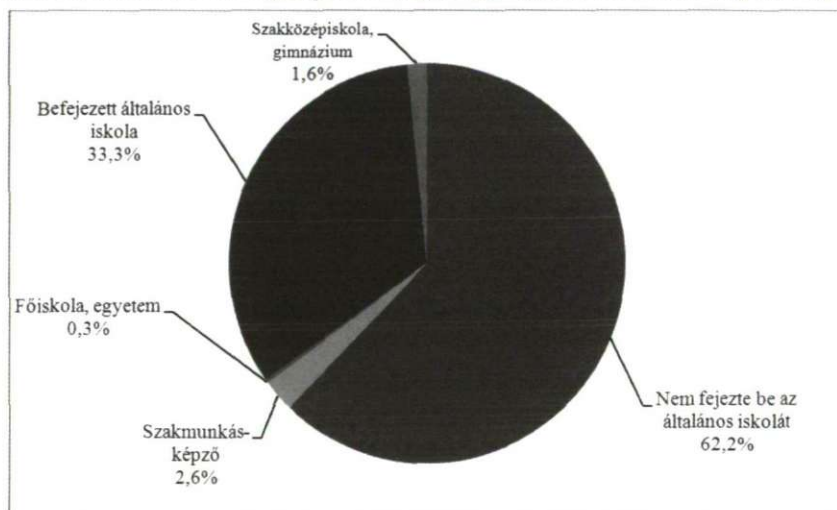
2. ábra. A roma tanulók aránya a Vasvári Pál iskolában

Forrás: A cigányság helyzete Tiszavasváriban című tanulmány, 2007

Közismert, hogy a magyarországi cigány lakosság iskolai végzettsége alacsony szintű, messze elmarad a kor követelményeitől. A felnőttek döntő többsége nem fejezte be az általános iskolát, de a befejezett általános iskolai bizonyítvánnyal is nagyon kicsi ma már az elhelyezkedés esélye (3. ábra). Adatközlőink gyakran hangoztatott kritikája az, hogy teljesen felesleges az általános iskola elvégzése, hiszen a felnövekvő cigány fiatalok úgyis csak munkanélküliek lesznek, vagy közmunkások, esetleg alulfizetett „fekete” munkavállalók.

3. ábra. Tiszavasvári felnőtt cigány lakosságának megoszlása iskolai végzettség szerint

Forrás: Fónai M.–Vital A. (2005) adatainak felhasználásával

5. Gazdasági aktivitás, munkához való hozzáállás

A történelmi Magyarországon a XV. századtól bevándorló cigányok kézműves iparcikkeket gyártottak, napszámosként dolgoztak a mezőgazdaságban, kereskedtek, háztartási eszközöket készítettek és javítottak, sármunkával foglalkoztak, piacokon-vásárokon szórakoztattak, majd létrehozták a később világhírűvé vált magyar cigányzenét. 'Kárpáti' cigány nyelvüket a korai cigány betelepülők az elmúlt századok alatt elfelejtették, Dél-Erdélyben és a Bánságban román, azonban az ország területének döntő részén magyar nyelvűekké váltak.¹⁴

A XVIII. század végétől az országba érkező új jövevények a romani nyelvű (ún. oláh) cigányok ezeket a korábban Magyarországon élő cigányokat integráltabb életmódjuk miatt nem is tekintették igazi cigányoknak, s kissé pejoratív éllel „romungró”-knak (jelentése: magyar cigány) nevezték el őket. A magyarországi cigánykutatások máig legjelentősebb képviselőjének tekintett Erdős Kamill elnevezésével, „oláh cigányoknak” nevezett havasalföldiek bevándorlása a XIX. században nagyobb arányokat öltött, s különösen az ottani cigány rabszolgák 1855-ös felszabadítása után érte el a csúcspontját. Ennek ellenére az igen pontos és megbízható 1893-as országos cigányösszeírás adatai azt bizonyítják, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – már akkor is igen alacsony volt, mindössze 4,03% a vándorló (sátoros) cigányok aránya.

A munkához való hozzáállás szempontjából a cigány tradícióhoz az oláh cigányok ragaszkodnak leginkább, a többségi társadalom „munkaerőkölséhez” a romungrók állnak a legközelebb. A rendszerváltáskor a munkaképes romungró férfiak már csaknem teljes számban munkavállalók voltak: döntően az építőiparban, a feldolgozóiparban és a mezőgazdaságban dolgoztak.¹⁵

Az oláh cigányok inkább a kereskedelmi életben jeleskedtek, a fizikai munkától viszont elhúzódtak, s a XIX. században már inkább csak ők vándoroltak. A velük kapcsolatos problémák beépültek, sőt negatív irányban jelentősen átformálták a cigányokkal kapcsolatos előítéleteket. Az 1893-as összeírás szerint az iskolaköteles gyerekek közül 69,15% nem járt iskolába, de a férfiak 69,2%-a rendszeresen dolgozott: 36,7%-uk napszámosként, 28,9%-uk iparosként, 3,6%-uk pedig zenészként. Különösen magas az iparosok aránya, hiszen a korabeli Magyarországon az átlagos népességben belül az iparosok aránya ekkor a fenti értéknél jóval alacsonyabb volt. A korabeli cigány iparosok jelentős része fémmunkás volt (a falusi kovácsok több mint fele cigány kovács volt), magas volt a lakatosok és a szegkovácsok száma is. A famegmunkálók közül a teknővájók és az orsókesztítők (beások), a magyar cigányok között pedig – a zenészek mellett – az építőiparosok (a sármunkával foglalkozók) között a vályogvetők és a tapasztók voltak többségben.¹⁶

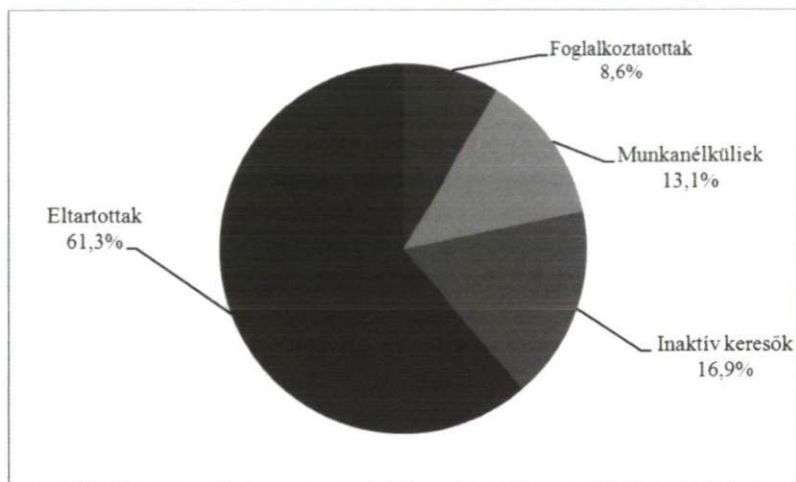
A XX. század elején azonban a hagyományos cigány ipar válságba került, mert a gyár-
ipar olcsó tömegtermékekkel látta el a háztartásokat, s így vállalkozásaik tönkrementek. Ugyancsak válságba kerültek a cigányzenészek is a megváltozott szórakozási szokások miatt.

A Kádár-korszakban a cigányságot elsősorban szociális gondokkal küszködő népcsoportnak ítélték meg, s ahogyan ez az 1961-es MSZMP KB Politikai Bizottságának határozatából világosan kiderül az asszimilációt tekintették a szociális problémáik legfőbb megoldásának. A Politikai Bizottság határozatát követően 1964-ben kelt az első kormányhatározat, amely az ún. szociális követelményeknek meg nem felelő cigány telepek felszámolását rendelte el. Ugyanakkor a szocialista iparosítás, s a jelentős építkezések a cigány férfiak döntő részének munkába állását eredményezte. A borsodi- és a nógrádi bánya- és iparvidéken a munkaképes cigány férfiak 85–90%-a munkásként dolgozott, s a szabolcsi és hajdú-bihari cigánymunkásokat a „fekete-vonatok” vitték a főváros és Dunántúl építkezéseire. A

rendszerátvitel azonban Magyarországon is megakasztotta (sőt erősen visszavetette) a cigány lakosság integrációját. A nagy gyárak és állami vállalatok bezárásával munkanélküliek lettek, s mivel korábban földterülettel nem rendelkeztek, így kimaradtak a kárpótlásból is.¹⁷

4. ábra. A tiszavasvári cigány háztartásban élők megoszlása gazdasági aktivitás szerint

Forrás: Fónai M.–Vítál A. (2005) adatainak felhasználásával

A rendszerátvitel óta a cigány munkavállalók döntő többsége nem talált munkát, nem tudott elhelyezkedni. A hivatalos adatok szerint a felnőtt férfilakosság kb. 10%-a tartozik csak a foglalkoztatottak körébe. Természetesen a fekete munkavállalókról nincs statisztikai kimutatás, holott biztosra vehető, hogy számuk meghaladja a hivatalosan foglalkoztatottakat. Különösen jelentős a mezőgazdaság által foglalkoztatott idénymunkások (zöldség- és gyümölcsbetakarítók, libatépők stb.) száma, akiket többnyire feketén foglalkoztatnak. A cigány munkavállalók tehát csak a mezőgazdasági munkacsúcsok idején kapcsolódnak a földműveléshez, tehát cigány paraszti réteg a korábbi századokban sem alakult ki. Azok az egyének, vagy családok, akik földművesek lettek, asszimilálódtak a magyar parasztsághoz. A nők munkavállalása korábban sem volt jelentős, másrészt az elhúzóódó demográfiai robbanás miatt magas a gyermeklétszám, s így a cigánylakosság nagyobbik fele az eltartottak közé tartozik (4. ábra).

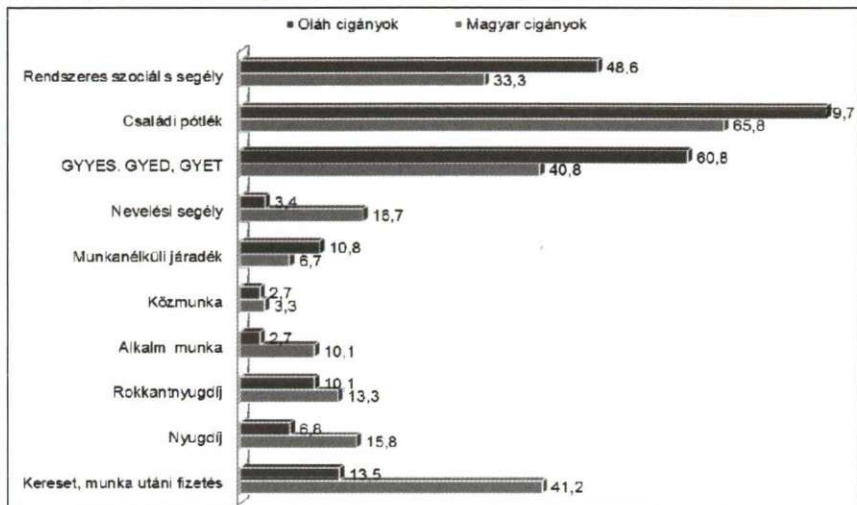
Szociálgeográfiai felmérésünk szerint a jövedelmi viszonyok esetében jelentős különbség mutatható ki például Tiszavasváriban a magyar cigányok és az oláh cigányok között. A sok gyermek vállalása a cigány családok többségében ma sajnos gazdasági kényszer, hiszen a családi jövedelmek sorában a gyermekvállalásért járó juttatások és segélyek a legfontosabbak, s ezek teszik ki a bevételek jelentős részét (5. ábra).¹⁸

Tapasztalataink szerint az oláh cigányok háztartásainak többségében a szociális segély és a családi pótlék jelenti a jövedelmek nagyobb hányadát, míg a magyar cigányoknál a kereset, a munka utáni fizetés, ill. a nyugdíj. A közmunka a felvétel időszakában még jelentéktelen arányú volt, azonban a kérdezőbiztosoknak bevallott alkalmi (döntően fekete) munka, magyar cigányok esetében 10% fölötti volt.

A jövedelemtermelés, az SZJA, a foglalkoztatottság, a beruházások és a munkanélküliség településsoros adataiból szerkesztett térképünkről egyértelműen leolvasható, hogy a pauperizálódott, halmozottan hátrányos, szélsőségesen periferizálódott településeken döntően romák élnek. Ezen a településeken alig működnek vállalkozások, legtöbb helyen egyedüli foglalkoztató az önkormányzat, a munkanélküliség meghaladja a 90%-ot (6. ábra). A magyar kormány által „szabad vállalkozási zónák”-nak tervezett 33 és a később tény-

legesen kijelölt 47 járás döntően magába foglalja a pauperizálódott településeket, így reményünk lehet arra, hogy az adókedvezmények és az új munkahely-támogatások gazdasági élénkülést eredményeznek ezeken a szélsőséges helyzetű perifériákon is. (A szabad vállalkozási zónák fekvő 903 település csaknem felében a cigány lakosság van többségben.)

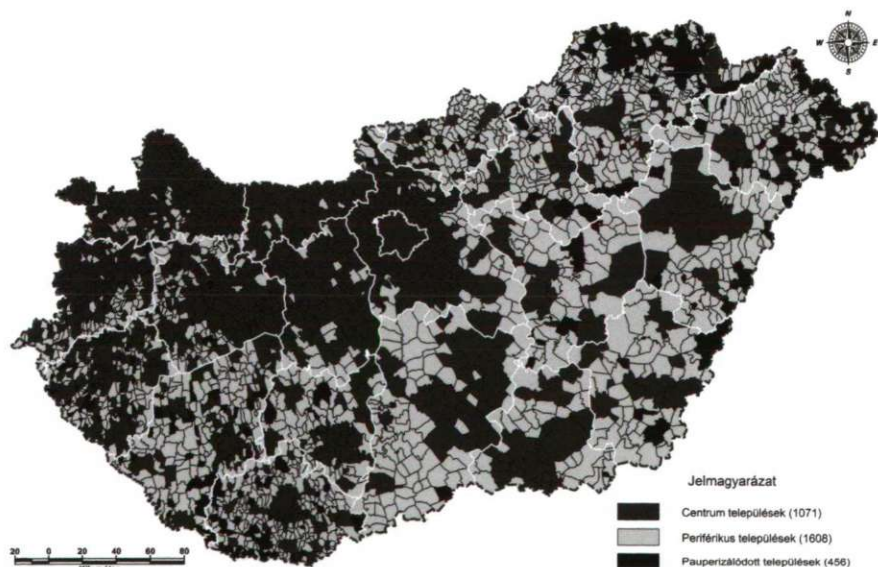
5. ábra. Jövedelmi viszonyok Tiszavasvári két cigány etnikumának háztartásaiban

Forrás: Fónai M.–Vitál A. (2005) adatainak felhasználásával

A világgazdasági válságot követően reményeink szerint olyan gazdasági élénkülés következik be, amelynek során néhány ágazatban (pl. építőipar, élelmiszeripar, mezőgazdaság stb.) növekedhet az állás kínálat a cigány népesség számára is. Alapvető áttörést azonban éppen a felnőtt cigány lakosság alacsony iskolai végzettsége miatt nem várhatunk. Lassú kibontakozást az iskolázottabb ifjabb korosztályok munkába lépése után remélhetünk.

6. ábra. A magyarországi települések fejlettségi típusai

Forrás: saját szerkesztés

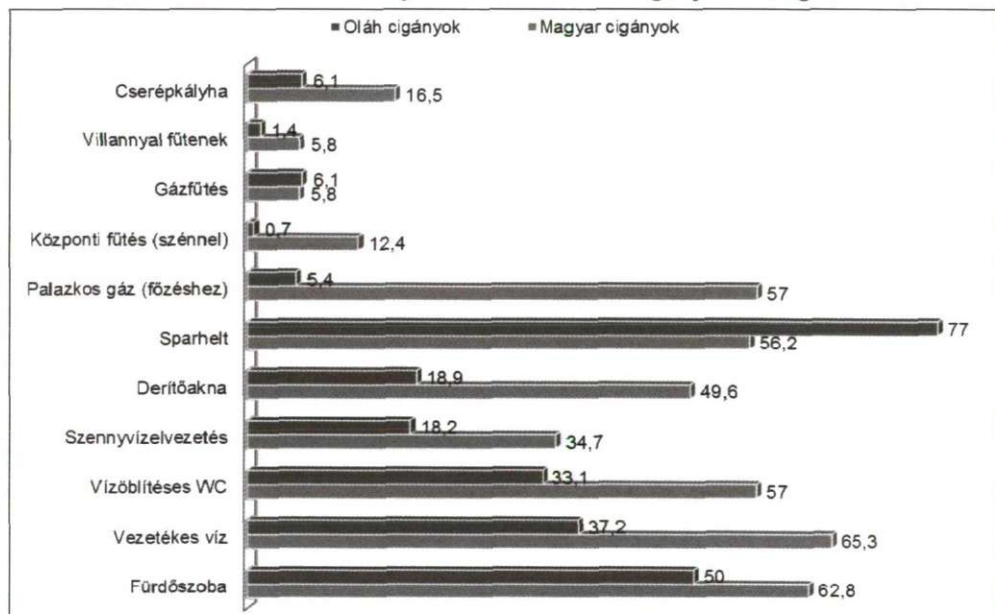
6. Lakókörnyezet, lakásfelszereltség, egészségügy

A többségi társadalommal való összeütközések, vagy az előítéletek jelentős része a románépeseknek a lakókörnyezete iránti igénytelenségével függ össze. Aki cigánytelepen járt már életében, annak az előbb leírtakat nem kell bizonygatni. Gondozatlan, elvadult kertek, porták, szemetes utcák és omladozó házak itt a jellemzőek. Ugyanakkor pozitív ellenpéldákat is fel tudunk hozni, például a vegyes lakóövezetekből, ahol az integrációra törekvő cigánycsaládok házaik köré virágoskertet telepítenek, gondozzák az udvart és a kertet. ÉK-Magyarország periférikus területein a falusi kertek elhanyagolása és művelésük beszüntetése jelentős részben a megszorodó lopásokkal indokolható mind többségi, mind kisebbségi vonatkozásban. Természetesen támogatni kell az olyan törekvéseket, mint a „Minden gyerek lakjon jól!” Alapítvány próbálkozását, amikor a kertjük művelésére vállalkozó szegény családok számára vetőmagot, ill. növendék háziállatokat juttat. Az elmúlt évek tapasztalatai – dacára annak, hogy a próbálkozóknak csak csekély hányada zárja sikerrel ezt a kezdeményezést – mégis támogatandó és a viszonylag szerény sikert is pozitív eredménynek kell elfogadni.

Az iskolákban az oktatás részeként a környezeti nevelés, ezen belül a környezet iránti igényesség, a rend és a tisztaság szeretete is fontos szerepet kell, hogy kapjon, tananyagként szerepeljen. Terepbejárásunk során számtalanszor tapasztaltuk, hogy a vihar által megbontott tetőcserepeket hónapok múltával sem rakják vissza, ami hosszabb idő elmúltával komoly beázást, károsodást, idővel a lakóház lakhatatlanságát eredményezi.¹⁹

Szociálgeográfiai felvételünkben természetesen alaposan vizsgáltuk a lakáskörülményeket és a háztartások felszereltségét. A lakáskörülmények vizsgálata során például Tiszavasváriban kiderült, hogy a két cigány közösséget összehasonlítva lényeges különbségek vannak. Vezetékes víz, fürdőszoba, WC, szennyvízelvezetés terén a magyar cigányok lakásainak több mint a felében már megtaláltunk ezeket a modern életvitelhez nélkülözhetetlen felszereléseket (7. ábra).

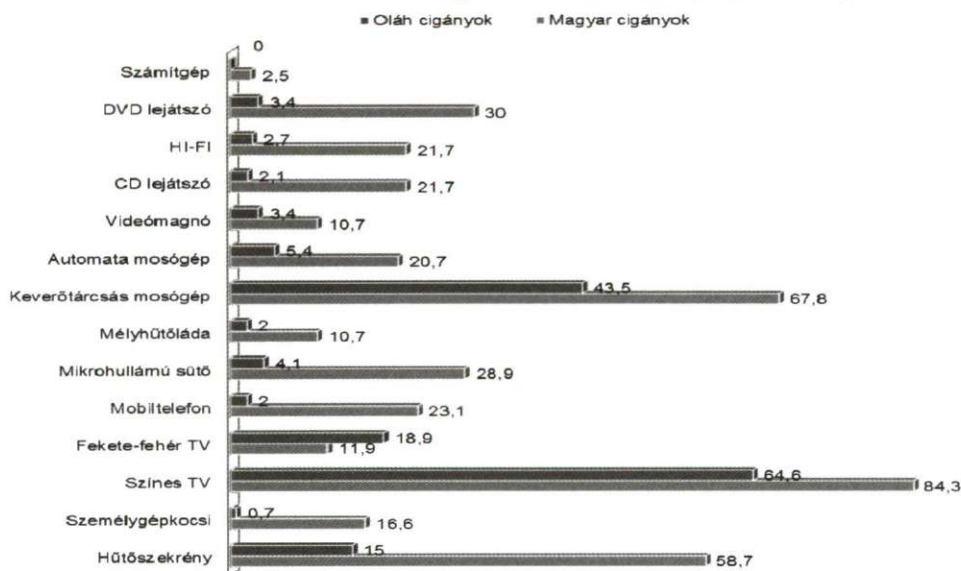
7. ábra. Lakáskörülmények Tiszavasvári két cigányközösségében

Forrás: Fónai M.–Vital A. (2005) adatainak felhasználásával

A Széles utcai romatelepen viszont az utcai közkifolyóból szerzi a lakosság a szükséges ivóvizet. (Az Önkormányzat a közösségi házban zuhanyozási és tisztálkodási feltételeket biztosít.)

8. ábra. A háztartások felszereltsége Tiszavasvári két cigányközösségében

Forrás: Fónai M.–Vitál A. (2005) adatainak felhasználásával

A háztartások felszereltsége arról tanúskodik, hogy gyors mértékben terjed az árammal üzemeltetett elektromos eszközök használata, elsősorban tv, mosógép, hűtőszekrény. A magyar cigányok házában a lakásfelszereltség mutatói messze meghaladják az oláh cigányok házaiban tapasztaltakat). Így a korábbi felvételünkben során számítógépet egyetlen egy oláh cigány háztartásban sem találtunk (8. ábra). A lakásfelszereltség további javulását természetesen az alacsony jövedelemszint akadályozza. Jelentős problémára utal a közüzemi számlák esetében a tartozások felhalmozódása. Emiatt a szolgáltatók gyakran lekapcsolják a szolgáltatásokat, aminek következtében Tiszavasváriban az utóbbi években is megszorodtak az illegális áramlopások.

A cigányok egészségügyi helyzete nagyobb alacsony szintű, így esetükben a születéskor várható élettartam 10–15 évvel kevesebb a magyar lakosságénál. Különbséget kell tenni a telepi és a nem telepi környezetben élő cigányok között. Ugyanis azok között, akik telepen élnek sokkal nagyobb az esély bármiféle megfertőződésre, mint a nem telepi környezetben élők esetében. Például egy influenzajárvány vagy egyéb légúti megbetegedés pillanatok alatt végigsöpör az egész telepen.²⁰

Az öröklött betegségeik az elhízásra, a magas vérnyomásra, érembetegedésre való hajlam, ezek már fiatalon a szív kimerítéséhez, agyvérzéshez vagy agyi érrendszeri károsodáshoz vezethetnek. Az agyvérzés a cigány nőknél, a szívinfarktus pedig a férfiaknál gyakoribb.

A tüdő-asztma, tüdőgyulladás is igen gyakran előforduló betegség. Erre magyarázatot adhat, hogy tüdőgyulladásban a szegény rétegek betegszenek meg a legkönnyebben, ugyanis zsúfoltan, egészségtelen levegőjű lakásokban élnek, hideg időben nem fűtenek és ruházkodnak megfelelően és a táplálkozásuk sem megfelelő.

A tuberkulózis újra a súlyos betegségek közé tartozik és újabban egyre gyakrabban üti fel a fejét járványszerűen a telepi cigánylakosság körében. Említést érdemel a hepatitis,

azaz a fertőző májgyulladás is, amely jóval gyakrabban fordul elő, mint a magyar lakosságnál. A betegségek kialakulása és terjedése attól függ, hogy milyen a zsúfoltság az adott területen belül, illetve milyenek a higiéniai viszonyok és a szociális helyzet.

A szexuális bűnözés és a nem megfelelő higiéniai feltételek meglepte mind hozzájárulnak az olyan nemi betegségek elterjedéséhez, mint pl. a szifilisz és az AIDS. Aggodalomra ad okot az, hogy Nyugat-Európa országában egyre több a Magyarországról származó prostituált.

A gyermekek gondozatlanságából, a nem megfelelő higiéniai feltételekből adódnak olyan bőrbetegségek, mint a rüh és a tetvesség, de egyes telepeken még az ótvar sem ritka. Ezek közvetlen érintkezés útján terjednek, és meglehetősen gyorsan. Az iskolákban, óvodákban gyakran előfordul, hogy az egyik gyerek „átadja” a másiknak a fertőzést, s a padtárs hazaviszi és a családot is könnyen megfertőzi. A védőnői szolgálat ilyenkor tetű irtószerekkel, fertőtlenítő szerekkel és egyéb tanácsokkal látja el a családokat, de jórészt hiába való a fáradozásuk, mert a szülők felelősségtudata nem megfelelő és nem igyekeznek a betegség terjedést megállítani.

A családjóléti szolgálat tevékenysége egyre hatékonyabb, idővel oldódik a velük szembeni idegenkedés, s a családjólét ügyén fáradozók illetve a szociális munkások egyre nagyobb tekintélyt vívnak ki maguknak. Munkájuk sikerességét jelentősen csökkenti, hogy egy-egy szociális munkásra esetenként 50 család is jut. Az 50 családban élő emberlétszám már-már átláthatatlan egy ember számára, és ez természetesen a munka hatékonyságát is rontja.

7. Magyar–cigány együttélés (előítéletek, szegregáció és a bűnözés)

A magyar állami- és önkormányzati vezetés századokon áthúzódó „gyermekbetegsége” volt, még ha emberséges szándékkal dolgoztak is a „cigány-ügyön”, hogy összemosták a cigány etnikai csoportokat, homogén társadalmi réteggé kezelték őket, s intézkedéseiket, amelyeket általában a legkevésbé integráltak ellen hozták, az egész cigánynépességre kiterjesztették. Mária Terézia, II. József vagy Habsburg József főherceg pozitív szándékai, kezdeményezései is rosszul sülték el.²¹ Ez az egybemosás a többségiak előítéleteiben nap mint nap ma is megnyilvánul.

A XIX. század végi magyarországi cigányösszeírás adatai szerint a cigány férfiak kb. 70%-a rendszeresen dolgozott, és munkájukkal általában a többségi társadalom tevékenységét egészítették ki. Összességében tehát periférikus és nem alapvető szerepet játszottak az ország lakosságának munkamegosztásában, hiszen létszámuk is az ország döntő részén igen csekély volt. Napjainkra, amikor a cigány lakosság már az ország lakóinak 7%-át teszi ki, ráadásul a korábbi (hagyományos) tevékenységei kiszorultak a piacról, szükségszerű, hogy megváltozzon a munkaerő-gazdálkodásban játszott szerepük.

Ugyanígy szükségszerű – ugyancsak a demográfiai okok miatt – hogy csökkenjen a cigány lakosság szegregációja. A cigánysorok, cigánytelepek már nem tudják befogadni az újabb generációkat, másrészt a korábban kizárólag csak magyarok által lakott, de előregedő, elnéptelenedő településrészek olcsó lakásállománya hihetetlen vonzást is gyakorol a szegregáció körülményei között élő cigányságra. Helyszíni vizsgálatainkat döntően éppen ezért elsősorban a vegyes etnikumúvá váló utcákra, településrészekre irányítottuk. Rendkívül eltérő ahogyan ezeket a településrészeket az itt élő magyarok és a cigányok megítélik. A magyarok pesszimistán ítélik meg helyzetüket, elsősorban azért, mert még nem tudtak anyagi okok miatt elköltözni. Cigány adatközlőink viszont optimistán ítélik meg helyzetüket, mert számukra a szegregáció megszűntét és társadalmi felemelkedést jelentette a magyarok közé való beköltözés. A valóság tehát az, hogy a cigányság a legszegényebb ma-

gyar néprétegekkel áll ma közvetlen kapcsolatban. Ezt bizonyítják a vegyes házasságokra irányuló vizsgálataink is. Érdekes, hogy ebben az esetben mind a magyar, mind a cigány házastársak/élettársak pozitívnak és reményteljesnek ítélik meg saját helyzetüket.

Tehát a jövőben a szegregáció tarthatatlan, nemcsak a szubjektív, hanem az objektív feltételek miatt is.²²

Mindenestre elgondolkodtató, hogy a vizsgált települések prominens személyiségei gyakran kijavítják kérdéseinkben használt megfogalmazásainkat: „nálunk, a mi településünkön nincs magyar–cigány együttélés, csak egymás mellett élés”.

Tapasztalataink szerint az előítéletek oldására is elsősorban a vegyes lakosságú térségekben találunk pozitív példákat. A szoros egymás mellett élés és különösen pedig az így szerzett tapasztalatok járulnak hozzá leginkább a vélemények megváltoztatásához, az előítéletek oldásához. A vegyes lakóközetekbe települt cigány emberek igyekeznek a lakókörnyezetük kialakításában a szomszédos magyarokhoz hasonlulni, de például a lakások túldíszítésével jelzik azt, hogy ebben a házakban cigányok élnek.²³

A magyar–cigány együttélés legproblematisabb sarokpontja a bűnözés megítélése. A néprajzkutatók – szociológusok már régebben is felhívták arra a figyelmet, hogy a fennmaradás, egyáltalán az életben maradás érdekében a cigányság erkölcsi nem tekintik bűnnek az e célok elérésének törvénytelen útját sem.²⁴ A többségi társadalom előítéleteinek demokratikus alapja az egyenlő jogok – egyenlő kötelességek elve. Ez az elv megkérdőjelezi az esetleges pozitív diszkriminációt is, és az állandóan hangoztatott vélemény szerint a roma lakosság bűnözése felülmúlja a többségi társadalomét. Erre alapozódott az a felháborodás is, amit az egykori bal-liberális belügyminiszter „megélhetési bűnözés” védekező kijelentése és magyarázkodása okozott. A többségi társadalom nem hajlandó tolerálni a „megélhetési bűnözést”, ugyanakkor a cigány lakosság élethelyzete miatt gyakran a törvény megszegésére kényszerül, amely a jövőben – „jogvédő és pártpolitikai asszisztálás mellett” – még élesebb etnikai konfliktusokhoz vezethet. Egyre gyakoribb az intézkedő rendőrökkel szembeni csoportos ellenállás.

Ezen a helyzeten közös akarattal lehet csak változtatni: a többség előítéleteitől kell, hogy megszabaduljon, a szegregációt oldani kell, a cigányságnak pedig el kell fogadni az európai értékrendet (európai együttélési normák, magántulajdon tisztelete, lakókörnyezet gondozása stb.).

A cigány–magyar megkülönböztetést csak az életvitel szempontjából tartjuk elfogadhatónak és használhatónak, s nem etnikai vagy nemzeti kritériumok alapján.²⁵ (Bár tapasztalhatjuk, hogy egyes cigányvezetők részéről erre is lenne igény.) Véleményünket az alábbi indokokkal támasztjuk alá:

1. Minden magyarországi cigány magyar állampolgár, tehát az államnemzeti kritériumok alapján ők is magyarok;
2. A hazai cigányság legkevesebb 85–90%-a csak magyarul tud beszélni, magyar az anyanyelve, tehát a nyelvi-kultúrnemzeti kritériumok alapján a döntő többség a magyar nemzet része (Véleményünk szerint a magyaron kívül más nyelvet beszélő cigányok között a román nyelvű beások száma nagyobb, mint a lovári nyelvet ismerő oláh cigányok száma. Néhány – döntően értelmiségit leszámítva – az utóbbi nyelveket beszélők szókészlete ma már inkább csak a családon belüli kommunikációra alkalmas. Különösen a fiatal korosztály adja fel a lovári és a beás nyelvet.)
3. Az önbevalláson alapuló legutóbbi népszámlálásokon (a 2011-es adatokat még nem ismerjük) az ország cigánylakosságának kétharmada önmagát magyarnak mondta, s természetesen az ő esetükben is igaz az alapelv: magyar az, aki önmagát magyarnak vallja. (A magyar törvények a cigányságot Magyarországon „etnikai kisebbségként” határozzák meg.)

Forgács István társadalomkutató cigány értelmiségiként az egyik interjúban a magyarországi cigánykérdést a Titanic katasztrófájához hasonlította. Azt reméljük, hogy még nem tartunk ott, de a kialakult helyzet már most is kritikus. Ahhoz, hogy közösen tudjunk a helyzeten változtatni oda kell figyelni a józan érvekre, tanácsokra, bármelyik oldalról is érkezik. Igaznak értékeljük Szakcsi Lakatos Béla mondatait, melyeket részletesebben idézünk. A HVG riporternőjének kérdésére a világhírű zenész a következőket mondta:²⁶ „Nem szeretem a roma szót. Mi cigányok vagyunk. A cigánykérdést eddig mindenki rosszul kezelte. A rendszerváltás óta sok pénz eltűnt anélkül, hogy lett volna bármiféle hozadéka. Az is gond, hogy a cigányság megosztott, néha bal néha jobb oldalon áll. Arra biztatom őket, hogy ne álljanak egyik oldalra se, mert a cigány kérdésben megegyezés van. Mindenki elismeri, hogy megoldásra vár. Igen sokat beszélnek róla, de senki sem tesz érte.”.

8. Az egyházak és a cigányság viszonya

Európában a cigányság és az egyházak viszonya soha nem volt túl szoros, különösen nem a korábbi századokban, amikor a cigányság többsége még vándorolt. Feltételezzük, hogy a vándorlás során könnyen csatlakoztak új egyházakhoz, mint ahogyan könnyen el is hagyták korábbi egyházaikat. A cigányok életével foglalkozó társadalomkutatók már a XIX. században is megállapították, hogy bár eléggé felületesen, de környezetük legelterjedtebb valláshoz csatlakoznak. Így a Balkánon a cigányok főleg ortodox keresztények, vagy az iszlám követői voltak. A történelmi Magyarországon Erdélyben és a Délvidéken a cigányok többsége ortodox keresztény volt, Észak-Kelet-Magyarországon román és ruszin közegben görög-katolikus, magyar-szlovák lakosságú településeken pedig római katolikus, református vagy lutheránus.

Az általunk vizsgált településeken is megfigyelhetjük, hogy a cigányság s többségi lakosság vallását követi: Tiszavasvári bűdi településrészen például görög-katolikusok, Kesznyétenben reformátusok az ott élő cigányok. Vallási életük azonban elég felületes, kevés a történelmi egyházakhoz tartozók között a rendszeres templomba járó, s inkább csak keresztelekor és a temetéskor kéri a papok segítségét. A létező szocializmus évtizedeiben a cigányság körében egyébként is nagyon erős volt a szekularizáció, hiszen korábban sem épült be rendszeresen a cigány kultúrába és hitvilágba a kereszténység.²⁷

Ugyanakkor azt tapasztaltuk, hogy a történelmi egyházak többnyire ma is elhanyagolják a cigánylakosság megnyerését. Nem így az új egyházak! Tiszavasvári oláh-cigány lakossága között például az elmúlt években a Hit Gyülekezete neo-református egyház igen figyelemreméltó pásztorizációt végzett.

Az egyházak nagyobb szerepvállalása véleményünk szerint azért lenne fontos, mert sikeres nevelőmunkájuk révén eredményesen tudnák terjeszteni a cigánylakosság között az európai értékrendet és erkölcsi normákat.

9. Migráció és az Európai Unió romapolitikája

A határok megnyitásával a csatlakozó országokból (elsősorban Romániából és Bulgáriából) Nyugat-Európába migráló jelentős cigány népességet igen kíméletlenül (pl. Franciaországból és Olaszországból) visszatoloncolták szülőhazájába. Most Németország vezetői készülnek arra, hogy az utóbbi időben Szerbiából és Macedóniából oda migráló roma lakosságot „szállítsák” vissza szülőhazájukba.

Az Európai Unió keleti periferiáján fekvő országok természetesen várják az Európai Unió anyagi segítségét. Köztudott az a sajnálatos tény, hogy a poszt szocialista országok-

ban a rendszerváltások mindenhol aláásták a cigányok felemelkedése érdekében korábban elért társadalmi-gazdasági- és szociális vívmányokat. A demográfiai robbanás által kiváltott nagy népességszám gyarapodás ugyanakkor még tetézte is a gondokat, amelyek együttesen arra vezettek, hogy jelentős cigány csoportok próbáltak nyugati gazdag országokba migrálni. Ennek megakadályozására a célországok jelentős, néha embertelen intézkedéseket hoztak. Kanada például korábban a Cseh Köztársasággal szemben állította vissza a vízumkényszert, s Magyarországgal szemben pedig a közelmúltban tett kísérletet, másrészt pl. Olaszország és különösen Franciaország drasztikusan visszatoloncolta Romániába és Bulgáriába a menekülteket.²⁸

Természetesen a végletekig elkeseredett cigányok újabb és újabb kísérleteket tesznek a könnyebb élet reményében, hogy a Kelet-Közép-Európai országokból Nyugat-Európa és Észak-Amerika gazdagabb régióiba migráljanak.²⁹ Kísérletük azonban egyre több akadályba ütközik. A közelmúltban éppen Kanada kormányzata fontolgatta, hogy újra bevezeti hazánkkal szemben a vízumkényszert, hogy megakadályozza a magyarországi cigányok tömeges betelepülését. Végül az Európai Unió határozott fellépésére Kanada ettől elállt, és ígéretet tett, hogy az Európai Unió országaival szemben nem állítja vissza a vízumkorlátokat. Az Európai Unió valamennyi országát demokratikus, biztonságos országnak ismeri el, amelyben nem létezik fajgyűlölet és cigányüldözés. Természetesen a Kanadában élő és ott bűnözői életmódot folytatókat vissza fogják toloncolni Magyarországra. A kanadai kormány Miskolcon kezdett kampányba, hogy megállítsa a migrációt. Azért éppen Miskolcon, mert 2011-ben Kanadába érkezett kb. 4400 magyarországi roma kivándorló kb. 40%-a Miskolcra és környékére indult el.

Úgy véljük a jövőben tehát még több akadályt állítanak a cigányok nyugatra való migrációja útjába, s a demográfiai robbanás hatására gyorsan növekvő cigány közösségek Dél-Kelet-Európa országaiban rekednek. Ezekben az országokban azonban az etnikai arányok eltolódása miatt az együttélés egyre feszültebbé válhat, és ez szinte megoldhatatlan belpolitikai problémákat okozhat az egyébként is gazdasági nehézségekkel terhelt országokban.

Az Európai Unió vezető testületei és vezetői – véleményünk szerint – tehát nem kezelik fontosságának megfelelően a DK-európai cigányok sorsát. Természetesen nem arra gondolunk, hogy az egyes országokban tapasztalható – cigányokat érintő – atrocitásokra ne reagálnának. Sőt legtöbbször emberjogi és szociális kritikáik igen élesek és kíméletlenek a helyi politikával és a többségi társadalommal szemben, ugyanakkor teljesen figyelmen kívül hagyják a romák által elkövetett bűncselekményeket.

Az EU „legnagyobb etnikai kisebbségének” ügyét azonban – úgy tűnik – nem kívánják közös problémaként megoldani. 2011 első félévében az EU magyar elnökségének időszakában a tervek szerint el kellett készíteni a „pán-európai romastratégiát”. Az összeurópai cigánystratégia helyett azonban amit elfogadtak az „a nemzeti romaintegrációs stratégiák EU-s kerete” címet kapta. A két cím természetesen – különösen a lényeg tekintve – alapjaiban különbözik egymástól. Az elfogadott változat az egyébként is „második sebességes”, társadalmi-gazdasági válsággal súlyosan megterhelt országok „belügyévé” tette a gyorsan növekvő cigányság integrációjának feladatát, kötelezettségét és anyagi terhét. Véleményünk szerint ez a politika elfogadhatatlan és a jelentős cigánykisebbséggel rendelkező országok együttes fellépésével EU forrásokat kell közösen megszerezni az elodázhatatlan cigányintegráció felgyorsítására.

10. Összefoglalás (Az integráció követelményei)

Szociálgeográfiai kutatómunkánk alapvető célja az, hogy meghatározzuk a cigányság integrációjának követelményeit, ill. hogy segítsük a cigányság integrációját. Az integráció sikeres megvalósítása véleményünk szerint csak az alábbi feltételek teljesülése esetén kezdődhet el, illetve sikerülhet:

1. Teljessé kell tenni a cigánygyerekek óvodai, iskolai oktatását, nevelését. Az európai értékrend megtanítása és az európai erkölcsi normák betartására, ill. az erre való nevelés – anyagi és erkölcsi szempontból is elismerésre érdemes – pluszfeladatot jelent általában a cigánygyerekeket oktató, nevelő pedagógusok számára. Pótolni kell sok esetben azokat a szocializációs hiányokat is, amelyek egyébként a családi nevelés feladata lenne. A már meglévő támogatások kiterjesztésével, szélesebb körű ösztöndíjprogramokkal, tehetséggondozással még inkább elő kellene segíteni, hogy minél több cigánygyerek végezze el a középiskolát, illetve fiatalként jelentkezhesen főiskolára, egyetemre.
2. Kutatásaink alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a magyarországi cigányok nem alkotnak homogén közösséget. Társadalmi és gazdasági szempontból is jelentős különbségek mutathatók ki körükben, és a többségi társadalomhoz való viszonyulásukban az integrációra való készségükben is jelentős különbségek figyelhetők meg. A különböző etnikai csoportok eltérő integrációs szinten állnak, és ezt a heterogenitást a feljuk irányuló támogatások megválasztásakor is figyelembe kell venni. A többségi társadalom előítéletei általában a szélsőséges viselkedésük és rossz attitűddel rendelkezők cselekedetei alapján születnek, ezek az általánosítások azonban nagymértékben sértik az integrációra törekvőket, és akadályozzák a békés együttélés megvalósítását. A pozitív példákat a mostaninál jobban népszerűsíteni kellene a politikusoknak, de a médiának is. A média felelőssége különösen nagy, hiszen általában nagy részletességgel tájékoztat a romákkal történő „eseményekről”, ugyanakkor a kis hírértékű mindennapi sikerekkel szemben nem fogékony.
3. A rendszerváltás óta a magyarországi cigánylakosság a munkaerőpiac igazi vesztese. Kutatómunkánk eredményeként azt valljuk, hogy a munkaképes cigányok többsége – elsősorban természetesen a férfiak – készek munkát vállalni és azonosulni a többségi társadalom céljaival. Erre általában az a válasz, hogy a világgazdasági válság körülményei között, illetve ameddig jelentősebb gazdasági növekedés nem következik be, addig nem sok az esély a kívánatos munkahelyteremtésre. A nemzetközi területfejlesztési gyakorlatban eléggé elterjedt a területi preferenciák alkalmazása. A jelentős cigánylakossággal rendelkező területek, így mindenek előtt Észak-Kelet-Magyarország és Dél-Dunántúl területén a területi preferenciák bevezetése révén olyan munkahely teremtési támogatásokat kellene elindítani, amelyek újszerű munkahelyeket hoznának létre, melyek betanított munkásokkal betölthetők. Erre természetesen Európai Unió támogatásokat is kellene igényelni. (A vásárosnaményi kihegyezett kormányülésen 2012 januárjában elhatározott „kiemelt gazdasági zónák” reményeink szerint már ebbe az irányba mutatnak.
4. A demográfiai folyamatok előre jelezhetők. Ennek részeként a többségi társadalom elöregedése és számbeli csökkenése, illetve a fiatalos korstruktúrájú cigány lakosság számbeli növekedése biztosra vehető. Ennek következményeként – az erőegyensúly megbomlása miatt – a konfliktushelyzetek száma növekedni fog. A helyzet jobbra fordulásához szükséges a többségi társadalom előítéleteinek a gyengítése is. Az előítéletek egyetlen ellenszere a pozitív tapasztalatok növekedése. Itt Észak-Kelet-Ma-

gyarországon is egyre több cigányvezető hangsúlyozza az együttes fellépés szükségességét, és az európai értékrend általános betartását. Amennyiben sikerülne előrelépni olyan ügyekben, mint a magántulajdon tisztelete, a lakókörnyezet ápolása, a munkával szerzett jövedelem fontosságának elismerése az az integráció sikerességét alapozná meg.

5. A cigányság migrációs kísérletei – egyre világosabban látszik – jórészt kudarcra vésznek, így DK-Európa cigányai kényszerűségből szülőföldjükön rekednek. Azonban itt a szegényebb EU-s tagországokban, amelyeknek ma is állampolgárai, az elhúzódó társadalmi-gazdasági problémák miatt csak korlátozott anyagi lehetőségek lesznek integrációjuk finanszírozásához. A közeljövőben sem számíthatnak jelentős roma tömegek arra, hogy áttelepülésük Európa vagy a világ gazdagabb országaiba sikerülni fog. Itt kell tehát a közös szülőföldön együtt élni, itt kell megtalálni (közös kialakítani) az együttélés elfogadható kultúráját. Ez nem lesz egyszerű, mert a két életvitel nehezen egyeztethető össze, különösen nehéznek tűnik ez a demográfiai robbanás tükrében. Pozitív irányba való elmozdulás hiányában a folyamat eredménye az lesz, hogy a társadalom egyik része már nem tud, a társadalom másik része pedig már nem akar a régi módon élni.
6. Nemzetközi összefogással a dél-kelet-európai (érintett) tagországoknak közösen kell fellépniük annak érdekében, hogy az Európai Unió megfelelő fórumain bizonyítani tudják azt, hogy a cigányság társadalmi gazdasági integrációja összeurópai érdek és feladat. A többmillió cigányság felzárkóztatása tehát nem lehet az egyébként is legszegényebb EU tagországok „belügye”, a sikeres integráció csak az Unió hathatós anyagi áldozatvállalásával sikerülhet.

JEGYZETEK

1. Ladányi J. (1996): Romák Közép-Kelet-Európában, Társadalmi Szemle, LI. évfolyam, 4. szám. pp. 27–41.
2. Moldova Gy. (2009): Érik a vihar (Riport Miskolcra) I–II. – Urbis Könyvkiadó, Budapest 260 p., 250. p.
3. Vekardi J. (szerk.) (1989): Erdős Kamill cigánytanulmányai, Békéscsaba, 286 p.
4. Süli-Zakar I. (2012): A cigányság integrációjának szociálgeográfiai alapjai (A roma népesség demográfiai robbanása és migrációja a XXI. századi Európa nagy kihívása) – In: Tiszteletkötet Dr. Kormány Gyula egyetemi magántanár 80. születésnapjára (Szerk.: Dr. Frisnyák S.–Dr. Kókai S.). Nyíregyháza. pp. 255–271.
5. Süli-Zakar, I. (2012): The question of the roma's integration in Europe and Hungary. – In: Roma population on the peripheries of the Visegrad Countries (Spatial Trends and Social Challenges) Eds. J. Péntes– Zs. Radics – Debrecen, pp. 9–31.
6. Havas G. (1989): A cigány közösségek történeti típusairól, Kultúra és Közösség 4. sz., pp. 3–17.
7. Csalag Zs. (1973): Etnikum? Faj? Réteg? Adalékok a „cigányság” fogalmához, Világosság, 1. sz.
8. Szoboszlai Zs. (szerk.) (2003): Cigányok a szociális földprogramban, Gondolat Kiadó, Budapest, 292 p.
9. Kocsis K.–Kovács Z. (1999): A cigány népesség társadalomföldrajza – Magyarország az ezredfordulón MTA, Budapest, pp. 13–19.
10. Kemény I. (1974): A magyarországi cigánylakosság, Valóság 1. sz., pp. 63–92.; Kemény I. (szerk.) (1976): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásokról, MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 40 p.
11. Lengyel G. (2004): Tiszavasvári cigány népessége. – Kemény I.–Janky B.–Lengyel G. (szerk.) A magyarországi cigányság 1971–2003. – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet,

- Gondolat Kiadó, Budapest pp.157–180.; Fónai M.–Vital A. (2005): A tiszavasvári magyarcigány és oláh-cigány lakosság szociális helyzete és egészségi állapota. – Helyi szociális ellátórendszer: Bódi Ferenc (Szerk.), Budapest MTA PTI 2008 Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest.
12. Forray R. K.–Hegedűs T. A. (2003): Cigányok, iskola, oktatáspolitikai. – Oktatókutató Intézet, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
13. Andor M. (szerk.) (2001): Romák és oktatás. In: Iskolakultúra, Pécs 425 p.
14. Kertesi G.–Kézdí G. (1998): A cigány népesség Magyarországon – Dokumentáció és adattár, Socio-typ., Budapest.; Glatz F. (szerk.) (1999): A cigányok Magyarországon – Magyarország az ezredfordulón, MTA, Dabas Jegyzet Kft, AliPrint Bt., Budapest 269 p.
15. Csalag Zs. (1973): i. m.
16. Havas G. (1982): A baranyai teknővájó cigányok – Cigányvizsgálatok (szerk. Andor M.) Művelődéskutató Intézet, Budapest.
17. Kertesi G.–Kézdí G. (1998): i. m.
18. Lengyel G. (2004): i. m.; Fónai M.–Vital A. (2005): i. m.
19. Ladányi J. (1989): A lakásrendszer változásai és a cigány népesség térbeli elhelyezkedésének átalakulása Budapesten, Valóság 8. sz.
20. Szirtesi Z. (1998): A cigányság egészségügyi helyzete, Agroinform Kiadóház, Budapest, 88 p.
21. Kemény I. (1997): A magyarországi roma (cigány) népességről, Magyar Tudomány 6.sz., pp. 644–656.
22. Gyergyói S. (szerk.) (1990): Kirekesztéstől a beilleszkedésig I-II. kötet, Mozaik Kiadó Iroda, Piremon Nyomda, Debrecen, 691 p.
23. Kemény I. (1997): i. m.
24. Erdős K.–Vekerdi I. (1989).
25. Vekerdi J. (1984) Nemzetiség vagy életforma?, Forrás 3.szám, pp. 44–59.
26. HVG, 2012. 09. szám, 40–41. oldal.
27. Utasi Á.–Mészáros Á. (szerk.) (1991) Cigány lét. – MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
28. Kovács A. (szerk.) (2002): Roma migráció, Sík Kiadó, Nagy és Társa Kiadó és Nyomda Kft., Budapest 184 p.
29. Uo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andor M. (szerk.) (2001): Romák és oktatás. In: Iskolakultúra, Pécs 425 p.
- Csalag Zs. (1973): Etnikum? Faj? Réteg? Adalékok a „cigányság” fogalmához, Világosság, 1. sz.
- Fónai M.–Vital A. (2005): A tiszavasvári magyarcigány és oláh-cigány lakosság szociális helyzete és egészségi állapota. – Helyi szociális ellátórendszer: Bódi Ferenc (Szerk.), Budapest MTA PTI 2008 Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest.
- Forray R. K.–Hegedűs T. A. (2003): Cigányok, iskola, oktatáspolitikai. – Oktatókutató Intézet, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Glatz F. (szerk.) (1999): A cigányok Magyarországon – Magyarország az ezredfordulón, MTA, Dabas Jegyzet Kft, AliPrint Bt., Budapest 269 p.
- Gyergyói S. (szerk.) (1990): Kirekesztéstől a beilleszkedésig I-II. kötet, Mozaik Kiadó Iroda, Piremon Nyomda, Debrecen, 691 p.
- Havas G. (1982): A baranyai teknővájó cigányok – Cigányvizsgálatok (szerk. Andor M.) Művelődéskutató Intézet, Budapest.
- Havas G. (1989): A cigány közösségek történeti típusairól, Kultúra és Közösség 4. sz., pp. 3–17.
- Havas G.–Kemény I. (1992): Cigányvizsgálat – mintavételi koncepció. Kézirat, Budapest.
- Kemény I. (1974): A magyarországi cigánylakosság, Valóság 1. sz., pp. 63–92.
- Kemény I. (1997): A magyarországi roma (cigány) népességről, Magyar Tudomány 6.sz., pp. 644–656.
- Kemény I. (szerk.) (1976): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásokról, MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 40 p.

- Kertesi G.–Kézdi G. (1998): A cigány népesség Magyarországon – Dokumentáció és adattár, Sociotyp., Budapest.
- Kocsis K.–Kovács Z. (1999): A cigány népesség társadalomföldrajza – Magyarország az ezredfordulón MTA, Budapest, pp. 13–19.
- Kovács A. (szerk.) (2002): Roma migráció, Sík Kiadó, Nagy és Társa Kiadó és Nyomda Kft., Budapest 184 p.
- Ladányi J. (1989): A lakásrendszer változásai és a cigány népesség térbeli elhelyezkedésének átalakulása Budapesten, Valóság 8. sz.
- Ladányi J. (1996): Romák Közép-Kelet-Európában, Társadalmi Szemle, LI. évfolyam, 4. szám. pp. 27–41.
- Lengyel G. (2004): Tiszavasvári cigány népessége. – Kemény I.–Janky B.–Lengyel G. (szerk.) A magyarországi cigányság 1971–2003. – MTA Etnikai–nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadó, Budapest pp.157–180.
- Moldova Gy. (2009): Érik a vihar (Riport Miskolcra) I–II. – Urbis Könyvkiadó, Budapest 260 p., 250. p.
- Süli-Zakar I. (2012): A cigányság integrációjának szociálgeográfiai alapjai (A roma népesség demográfiai robbanása és migrációja a XXI. századi Európa nagy kihívása) – In: Tiszteletkötet Dr. Kormány Gyula egyetemi magántanár 80. születésnapjára (Szerk.: Dr. Frisnyák S.–Dr. Kókai S.). Nyíregyháza. pp. 255–271.
- Süli-Zakar, I. (2012): The question of the roma's integration in Europe and Hungary. – In: Roma population on the peripheries of the Visegrad Countries (Spatial Trends and Social Challenges) Eds. J. Péntes– Zs. Radics – Debrecen, pp. 9–31.
- Szirtesi Z. (1998): A cigányság egészségügyi helyzete, Agroinform Kiadóház, Budapest, 88 p.
- Szoboszlai Zs. (szerk.) (2003): Cigányok a szociális földprogramban, Gondolat Kiadó, Budapest, 292 p.
- Utasi Á.–Mészáros Á. (szerk.) (1991) Cigány lét. – MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Vekerdi J. (1984) Nemzetiség vagy életforma?, Forrás 3.szám, pp. 44–59.
- Vekerdi J. (szerk.) (1989): Erdős Kamill cigánytanulmányai, Békéscsaba, 286 p.